

عوامل راهبردی مؤثر در تأمین نیازهای اساسی (غذا) از منظر پدافند غیرعامل با رویکرد اقتصاد مقاومتی

محمد خوش چهره^۱، محمدرضا کائینی^۱

دریافت مقاله: ۹۶/۰۵/۱۵

پذیرش مقاله: ۹۶/۰۷/۱۸

چکیده

روند تحولات جهانی و به‌ویژه منطقه‌ای و داخلی نظام جمهوری اسلامی به نفع قدرت ملی کشورمان و برخلاف منافع لیبرال-دموکراسی غربی بوده و لذا در شرایطی که بحران اقتصادی-اجتماعی غرب از یک‌سو و بیداری اسلامی در منطقه راهبردی جنوب غرب آسیا از سوی دیگر بر نگرانی غرب دامن زده است، آمریکا و حامیان غربی آن، آخرین تیر ترکش تخاصم، یعنی تحریم هوشمند را که ترکیبی از تحریم واقعی و جنگ روانی است، علیه جمهوری اسلامی رها کرده‌اند. این نوع تحریم که به‌زعم آنان می‌تواند فلج‌کننده باشد، با اعمال تحریم‌های نفتی، بانک مرکزی و... به‌طور مستقیم و معیشت مردم (غذا) به‌طور مستقیم دنبال می‌شود که بتواند با ایجاد فشار لازم، ابتدا بین حاکمیت و مردم شکاف انداخته و سپس با ایجاد نارضایتی‌های اجتماعی، با بهره‌گیری از جنگ روانی و مدیریت اذهان، نظام جمهوری اسلامی را به ناکارآمدی و بی‌مسئولیتی متهم و با خالی کردن پشت‌نظام از حمایت و همراهی مردم، زمینه تحمیل خواسته‌های ظالمانه خود را بر کشورمان فراهم آورد. این تحقیق با روش توصیفی و تحلیلی از یک جامعه آماری ۱۵ نفره خبره با حجم آماری کلی ۵۰ نفره، با هدف تبیین عوامل راهبردی مؤثر در تأمین نیازهای پایه‌ای و اساسی (غذا) از منظر پدافند غیرعامل با رویکرد اقتصاد مقاومتی به‌منظور مقابله با تحریم‌های اقتصادی دشمن با استفاده از نظرات خبرگان آشنا به موضوع پدافند غیرعامل در قالب عوامل داخلی (قوت‌ها و ضعف‌ها) و عوامل خارجی (فرصت‌ها و تهدیدات) نگاهشده شده است که نتایج به‌دست‌آمده نشان می‌دهد عواملی همچون وجود اهداف دشمن و لزوم جلب مشارکت همگانی برای دفاع از عزت ملی، فرهنگ‌سازی به نفع مصرف تولیدات داخلی، اولویت به توسعه بخش کشاورزی و تولید اقلام راهبردی، لزوم مدیریت مناسب ذخایر و منابع ارزی کشور به نفع نیازهای اساسی و خرید اقلام ضروری و سودجویی و فرصت‌طلبی بخشی از عوامل مؤثر در مقابله با تحریم‌های اقتصادی دشمن در تأمین به‌موقع، ذخیره‌سازی کافی و توزیع کارآمد نیازهای پایه‌ای و اساسی با تأکید بر غذا خواهد بود.

واژگان کلیدی: پدافند غیرعامل، تحریم اقتصادی، نیازهای پایه‌ای و اساسی، اقتصاد مقاومتی، تأمین به‌موقع، ذخیره‌سازی کافی، توزیع کارآمد

^۱ - استاد برنامه‌ریزی منطقه‌ای توسعه دانشگاه تهران

^۲ - دانشجوی دکتری مدیریت راهبردی پدافند غیرعامل دانشگاه عالی دفاع ملی (نویسنده مسئول) mohammadreza.kaeni@chmail.ir

مقدمه

اقتصاد، مقوم و بسترساز دستیابی به سایر ابعاد امنیت ملی است، یکی از پایه‌های مهم پایداری انقلاب‌ها جنبه اقتصادی آن است. انقلاب اسلامی ایران از ابتدای شکل‌گیری با جنگ همه‌جانبه‌ای از سوی استکبار مواجه بوده است. یکی از ابعاد مهم آن، بعد اقتصادی است که در قالب تحریم‌ها اعمال شده است. هدف نهایی این تحریم‌ها نیز فرسایش توانمندی‌های نظام جمهوری اسلامی ایران به منظور دست کشیدن از اهداف و آرمان‌های خود می‌باشد.

جنگ اقتصادی غرب علیه ملت ایران که ابعاد و گستردگی آن در نظریه اقتصاد مقاومتی اخیراً از سوی مقام معظم رهبری به شکل عمیق‌تری مورد توجه قرار گرفته است از این جهت حائز اهمیت است که دشمنان جمهوری اسلامی ایران با عنایت به برخی مؤلفه‌های تهدید تلاش می‌کنند تا ضمن سرپوش گذاشتن بر ناتوانی‌های خود در سایر عرصه‌های تهدید، جنگ خاموشی را علیه ملت ایران مدیریت کنند که با کم‌ترین هزینه بتوانند بخشی از اهداف گذشته خود را تأمین نمایند. اعمال فشارهای اقتصادی و ممانعت از ورود کالاهای اساسی مورد نیاز مردم و وادار کردن کشورهای دیگر برای پیوستن به تحریم‌ها علیه ایران باعث می‌شود که فشارهای اقتصادی، بازتاب و اثرات منفی خود را بر مردم وارد سازد.

با وجود تعاریف مختلف از نیازهای پایه‌ای و اساسی در شرایط تهدید یا بحران توسط سازمان‌های بین‌المللی و داخلی و با توجه به گستره وسیع و متنوع این نیازها و اهمیت تأمین غذا در جوامع و حیات بشر و ایجاد چالش‌های امنیت ملی در صورت عدم تأمین غذا، و از سوی دیگر دربند ۷۰ سیاست‌های ابلاغی اقتصاد مقاومتی موضوع معیشت مردم، نهاده‌های اصلی تولیدات کالاهای اساسی و ذخایر راهبردی مورد تأکید مقام معظم رهبری قرار گرفته است. لذا هدف این تحقیق تبیین عوامل راهبردی مؤثر در تأمین نیازهای پایه‌ای و اساسی (غذا) از منظر پدافند غیرعامل با رویکرد اقتصاد مقاومتی خواهد بود. در این راستا برای مدیریت وضع موجود و موفقیت سازمان‌های مرتبط، توجه به فرصت‌ها، تهدیدات، قوت‌ها، ضعف‌ها و مؤلفه‌های راهبردی اثرگذار بر آن‌ها ضروری است. با توجه به وابستگی کشور به نهاده‌های اصلی تولیدات کالاهای اساسی و نقاط ضعف‌های نظام تأمین، ذخیره‌سازی و توزیع کالاهای اساسی کشور و تحریم‌های همه‌جانبه و نبود درک روشن از ماهیت جنگ اقتصادی از طرفی، و عدم نگاه یکپارچه راهبردی موجود با

رویکرد پدافند غیرعامل و اقتصاد مقاومتی، لذا مسئله اصلی این تحقیق تبیین عوامل مؤثر راهبردی در تأمین نیازهای پایه‌ای و اساسی (غذا) با رویکرد به مؤلفه‌های پدافند اقتصادی می‌باشد. در صورت انجام این تحقیق و تبیین عوامل راهبردی مؤثر پدافند غیرعامل، ابزار، رویکردها و راهبردهای مناسبی برای تأمین نیازهای پایه‌ای و اساسی (غذا) با رویکرد به مؤلفه‌های پدافند اقتصادی در اختیار کارگزاران و مدیران تصمیم‌گیر کشور قرار خواهد گرفت که در صورت اجرا توان تولید داخلی و قدرت مقابله با تهدیدات اقتصادی برای تأمین نیازهای پایه‌ای و اساسی (غذا) افزایش خواهد یافت و در صورت عدم انجام این تحقیق، به علت ضعف در باور و درک صحیح مسئولین از عوامل تهدیدزا و فرصت‌آفرین، نقاط قوت، ضعف و آسیب‌پذیری امکان پیش‌بینی آسیب‌ها و تهدیدات در تأمین به‌موقع نیازهای پایه‌ای و اساسی (غذا) صورت نمی‌پذیرد و خواسته دشمن در قرار دادن مردم در مقابل نظام، به واسطه مشکلات معیشتی و عدم دسترسی مناسب به نیازهای پایه‌ای و اساسی (غذا) در شرایط اضطرار تحقق خواهد یافت.

مبانی نظری

- پیشینه تحقیق:

پدافند به معنی حفظ جان مردم، تضمین امنیت افراد، صیانت از تمامیت ارضی و حاکمیت ملی در همه مواقع در برابر هرگونه شرایط، موقعیت و هرگونه تجاوز بدون به‌کارگیری سلاح می‌باشد. (کامران و همکار، ۱۳۹۱: ۲۲۰). منظور از پدافند غیرعامل مجموعه اقداماتی است که بدون نیاز به کاربرد تجهیزات نظامی و سلاح صرفاً بر مبنای طراحی ساختار و مشخصات فضا از دو بعد شکل و فرم و عملکردهای آن، در پی محدود نمودن آسیب‌های ناشی از جنگ، بهبود قابلیت‌های فضا به‌منظور تأمین حفاظت از جان شهروندان و به حداقل رسانیدن لطمات جانی ناشی از جنگ است.

(Lacina, ۲۰۰۶: ۲۷۶)

بیشتر نظریه‌پردازان داخلی، پدافند غیرعامل را با تأکید بر بعد دفاع پیشگیرانه در برابر حملات دشمن (عامل انسانی) تعبیر کرده‌اند. در پدافند عامل فقط نیروهای مسلح مسئولیت دارند درحالی‌که در پدافند غیرعامل تمام نهادها، نیروها، سازمان‌ها، صنایع و حتی مردم می‌توانند نقش مؤثری بر عهده گیرند. (کامران و همکار ۱۳۹۱: ۸)

در منابع دینی و اسناد بالادستی کشور جمهوری اسلامی ایران به موضوع پدافند غیرعامل تأکید شده است. خداوند در آیه ۶۰ سوره مبارکه انفال می‌فرماید: "و برای مقابله با دشمن، هر چه در

توان دارید از نیرو و از اسب‌های آماده بسیج کنید تا دشمن خدا و دشمن خودتان و نیز دشمنانی غیر از اینان را که شما آنان را نمی‌شناسید ولی خداوند آن‌ها را می‌شناسد به وسیله آن بسیج بترساند و در راه خدا هر چه انفاق کنید، پاداش کامل آن به‌سوی شما خواهد آمد و به شما ستم نخواهد شد."

در تفسیر این آیه شریفه محسن قرآنی نکته‌ها و موارد زیادی را آورده‌اند که بسیاری از این موضوعات از جمله دستور آماده‌باش، آمادگی رزمی، وحدت و یکپارچگی، ایجاد رعب در دشمن، بسیج مردمی، تهدید دشمنان، حفظ بنیه دفاعی مسلمانان مرتبط با بحث پدافند غیرعامل می‌باشند: (قرآنی، ۱۳۸۸: ۳۴۶-۳۴۷)

حضرت امیرالمؤمنین علی (علیه السلام) در نامه ۱۱ نهج البلاغه می‌فرمایند: «آنگاه که در میدان جنگ رویاروی دشمن قرار گرفتید، باید قرارگاه شما در دامنه کوه‌ها و تپه‌ها و یا در کنار نهرها باشد تا پوشش و حفاظ شما شود و شما را از دشمن نگاهبانی کند و جنگ را از یک‌سو یا حداکثر دو سو با دشمن داشته باشید و قسمت‌های دیگر، تکیه‌بر موانع طبیعی داشته باشد، تا دشمن قدرت نفوذ نداشته باشد» (دستی، ۱۳۸۷: ۳۵۱).

مقام معظم رهبری نیز بارها موضوع پدافند غیرعامل را مورد تأکید قرار داده‌اند. از جمله می‌فرمایند: «پدافند غیرعامل مثل مصونیت سازی برای انسان است. از درون ما را مصون می‌کند. این معنایش این است که ولو دشمن تهاجمی بکند و زحمتی هم بکشد و ضرب‌وزوری هم بزند، اثری نخواهد کرد این پدافند غیرعامل نتیجه‌اش این است». (مقام معظم رهبری، آبان ۱۳۹۱)

جلالی اهداف و کارکردهای مهم پدافند غیرعامل را به شرح زیر تعریف می‌کند: (جلالی، ۱۳۹۱: ۸۱) حفاظت از جان مردم، حفاظت از زیرساخت‌ها، استمرار خدمات ضروری، حفاظت از تأسیسات و تجهیزات نادر، پایدارسازی مدیریت عالی کشور، حفاظت سایبری از کشور و تأمین نیازهای مردم

– مفهوم شناسی:

عوامل راهبردی: مدیریت راهبردی این است که نقاط قوت و ضعف واحدهای سازمان را شناسایی و آن‌ها را ارزیابی نماید بدین ترتیب شناسایی و ارزیابی عوامل استراتژیک خارجی و داخلی می‌تواند موفقیت سازمان را تضمین نماید (Hunger, ۱۹۹۴)

تعریف عملیاتی: تعیین عوامل تهدیدزا، فرصت‌آفرین و همچنین تعیین نقاط قوت، ضعف و آسیب‌پذیری مؤثر در تأمین نیازهای پایه‌ای و اساسی (غذا) با رویکرد اقتصاد مقاومتی برای دستیابی به مؤلفه‌های پدافند اقتصادی در این تحقیق به‌عنوان عوامل راهبردی محسوب می‌گردند. **مفهوم نیازهای پایه‌ای و اساسی مردم:** نیاز در لغت‌نامه دهخدا به معنای حاجت و احتیاج و در فرهنگ واژگان مترادف و متضاد درخواست و ضرورت تعریف شده است همچنین واژه حیاتی در فرهنگ واژگان مترادف و متضاد به معنای اساسی، اصولی، لازم و ضروری تعریف شده است، غذا نیز در فرهنگ معین به معنای خوردنی، قوت و در فرهنگ عمید آنچه خورده شود و به نمو جسم کمک کند و انرژی لازم برای بدن به وجود آورد.

مکس نیف نیازهای اساسی بشر را به شرح زیر دسته‌بندی می‌کند و بیان می‌کند یکی از کاربردهای آن در زمینه توسعه استراتژیک پایدار است که در آن نیازهای منحصر به فرد اساسی بشر (نه نیازهای تجاری) و کارکرد نیاز نظام اجتماعی مشترک در جامعه‌ای پایدار پاسخ داده می‌شود. که عبارت‌اند از: امرار معاش، حفاظت، مهربانی، درک، مشارکت، فراغت، تکوین، هویت و آزادی (مکس نیف مانفرد و دیگران، ۱۹۸۹: ۸۰)

سازمان پدافند غیرعامل نیازهای اساسی (حیاتی) مردم را شامل غذا، آب، بهداشت، امنیت، رسانه و ارتباطات، سرپناه و انرژی تعریف نموده و آن را به ۳ گروه حیاتی، لازم و تأمین در صورت امکان تقسیم‌بندی نموده است (جلالی، ۱۳۹۳)

فهرست قدیمی نیازهای اولیه و ضروری شامل غذا (از جمله آب)، سرپناه و پوشش می‌باشد. بسیاری از فهرست‌های امروزی نه تنها بر غذا، آب، پوشش و سرپناه بلکه بر اصول بهداشتی، آموزش و سلامت به‌عنوان میزان کمینه مصرف نیازهای اولیه تأکید می‌کنند. سازمان‌های مختلف با توجه به شرایط گوناگون از فهرست‌های مختلف استفاده می‌کنند. (دنتون، ۱۹۹۰: ۱۷) همچنین غذاهای اساسی غذاهایی که سهم بالا در مصرف خانوار ایرانی دارند به‌طوری‌که کمبود آن‌ها در بازار باعث اختلال در امنیت ملی کشور شده و ضرورت دارد در داخل کشور به حد کفایت تولید شوند. این محصولات عبارت‌اند از گندم، برنج، سیب‌زمینی، تخم‌مرغ و مرغ، گوشت قرمز، ماهی، لبنیات، روغن، قند و شکر^۱.

۱. فهرست این محصولات با توجه به ماده ۱۴۳ قانون برنامه پنجم توسعه و ماده ۳۱ قانون افزایش بهره‌وری بخش کشاورزی و نظرات کارشناسی تنظیم گردیده است.

ریشه‌ها و دلایل توجه به تأمین نیازهای اساسی مردم: در پژوهش صورت گرفته توسط محمد خوش‌چهره، ریشه‌ها و دلایل توجه به تأمین نیازهای اساسی مردم موردبررسی قرار گرفته و استراتژی توسعه اقتصادی مبتنی بر نیازهای مردم به‌خصوص گروه‌های کم‌درآمد و فقیر که منجر به توزیع عادلانه درآمد و تجدید ساختار می‌گردد را برای کشورهای درحال توسعه توصیه نموده است. (خوش‌چهره، ۱۳۸۹، ۲۰)

وضعیت امنیت غذایی در سطح کلان و خرد و تهدیدها و فرصت‌های آن:

در پژوهشی توسط رحمان رنجبر وضعیت امنیت غذایی در سطح کلان و خرد و تهدیدها و فرصت‌های آن موردبررسی قرار گرفته و امنیت غذایی را در راستای تقویت امنیت ملی دانسته است. در ادامه ایشان سیاست‌های امنیت غذایی پایدار برای رفع مخاطرات در سطح خرد (فرد و جامعه) را توصیه نموده‌اند. همچنین ایشان امنیت غذایی را سنگ بنای یک جامعه توسعه‌یافته و عنصر اصلی سلامت فکری، روانی و جسمی اعضای آن می‌دانند. و اشاره می‌کند توجه به این مهم به‌ویژه برای کشورهای درحال توسعه‌ای چون ایران مضاعف است. ناامنی غذایی به‌مثابه یک بد عمومی می‌ماند که بروندادهای منفی آن کلیت جامعه را در عدم مزیت قرار می‌دهد، و نه تنها توانمندی و قابلیت‌های یک ملت را تحلیل می‌برد بلکه منابع کمیاب آن را نیز از استفاده‌های کارایشان (به لحاظ اجتماعی) دور خواهد کرد، و درنهایت به فقیرتر شدن یک ملت می‌انجامد. ناامنی غذایی عزت نفس یک ملت، به‌عنوان ستون اصلی توسعه و استقلال ملی، را تخریب و با ایجاد اختلال در انباشت و انعقاد یافتگی سرمایه اجتماعی کنش‌های جمعی را بسیار پرهزینه می‌کند و درنتیجه امکان وفاق و وحدت ملی را کاهش می‌دهد. ناامنی غذایی با تحلیل کیفیت سرمایه انسانی و نارسایی در فرایند انباشت آن، ظرفیت اقتصاد و درنتیجه حجم کلی تولید بالقوه ملی را کاهش خواهد داد. (رنجبر، ۱۳۹۱، ۱۲)

لزوم توجه به نیازهای پایه‌ای و اساسی (غذا) در شرایط اضطراری: در تحقیقات صورت گرفته توسط کیان پور و همکاران این اعتقاد وجود دارد که اطلاعات و داده‌های مربوط به امنیت ملی، خطراتی که امنیت و رفاه آینده جوامع بشری را تهدید می‌کند نه تنها خطرات سنتی چون برخوردهای بین‌المللی و تجاوز نظامی به‌وسیله یک قدرت خارجی است بلکه خطراتی ناشی از بی‌ثباتی‌های اقتصادی، فقر، گرسنگی و به‌ویژه عدم وجود امنیت غذایی می‌باشد. بدون شک امنیت غذایی و درجه اطمینان

دسترسی به غذا به حیات اقتصادی و سیاسی و بالاخره به حیات امنیتی کشور مرتبط است و در واقع حیات امنیتی و امدار حیات امنیت غذایی است. تاریخ اقتصادی و سیاسی کشورهای جهان سوم نشان می‌دهد که یک کشور آسیب‌پذیر از نظر امنیت غذایی دست‌آویز سیاسی و اقتصادی کشورهای بیگانه شده است. آموزه‌های دینی و ملی ما نیز صراحتاً بر این امر صحه می‌گذارند؛ فقر که از در وارد می‌شود هنجارها و ارزش‌های دینی از پنجره بیرون می‌روند. و چون نظام سیاسی- اجتماعی کشور بر یک چنین شالوده‌هایی استوار است و هدف برجسته کردن یک چنین هنجارهایی در جامعه و نیز نهادینه کردن آن‌ها در کنش‌های افراد می‌باشد، لذا ناامنی غذایی تهدیدی بالفعل یا بالقوه علیه ارزش‌های بنیادین نظام خواهد بود. ناامنی غذایی دامنه انتخاب افراد را شدیداً محدود، و در بسیاری موارد حق انتخاب را از آن‌ها می‌گیرد و از این‌رو قابلیت‌ها و استانداردهای زندگی‌شان را تحلیل خواهد برد. (کیان پور و همکاران، ۱۳۸۰: ۵۸)

حفظ استقلال کشور با تأمین نیازهای پایه‌ای و اساسی (غذا): تأمین نیازهای پایه‌ای و اساسی (غذا) در هر کشوری برای حفظ استقلال آن کشور اهمیت ویژه‌ای دارد. بنابراین خوداتکایی هر چه بیشتر در تولید محصولات مهم غذایی، اصلاح الگوی مصرف، ذخیره‌سازی اقلام مهم، تعیین سبد بهینه صادرات و واردات مواد غذایی و گسترش همکاری‌های بین‌المللی از مؤلفه‌های اصلی استقلال کشور به شمار می‌رود. با رعایت «خط‌مشی افزایش پایداری» بخش عمده‌ای از الزامات «حفظ استقلال کشور» در زنجیره تأمین فرآورده‌های غذایی لحاظ می‌شود.

جدول ۱- الزامات خط‌مشی حفظ استقلال کشور برای طراحی اهداف و راهبردهای زنجیره تأمین فرآورده‌های غذایی

اهداف و راهبردها	الزامات خط‌مشی حفظ استقلال کشور	ردیف
تولید	اولویت تولید محصولات مهم نظیر گندم، برنج، گوشت، روغن و شیر و خودکفایی در تولید آن‌ها و تأمین امنیت غذایی در راستای ارتقای امنیت ملی.	۱
صادرات و واردات	عدم وابستگی به صادرات محصولاتی که اشتغال گسترده‌ای در بردارند برای کاهش آسیب‌پذیری از بحران‌ها و تهدیدهای اقتصادی.	۲
تنظیم موجودی کالا	ذخیره‌سازی محصولات مهم غذایی در راستای امنیت غذایی.	۳
اصلاح روش تسویه و زمان پرداخت	تنوع انواع روش‌های مبادله در تجارت خارجی.	۴
گسترش همکاری‌های بین‌المللی	داشتن جایگاه مناسب در زنجیره‌های تولید بین‌المللی به گونه‌ای که آشفتگی‌های اقتصادی و امنیتی بین‌المللی باعث موضع انفعالی نشود.	۵

با رعایت الزامات تعیین شده در جداول بالا برای برخی از اهداف و راهبردهای زنجیره تأمین فراورده‌های غذایی، نقش این بخش در حفظ استقلال کشور به خوبی ایفا می‌شود. (برنامه راهبردی وزارت صنعت، معدن و تجارت، ۱۳۹۲)

تهدید شناسی در پدافند غیرعامل: موضوع پدافند غیرعامل با موضوع تهدیدات عجین بوده و در واقع وجود تهدیدات است که اقدامات پدافند غیرعامل را توجیه می‌نماید. از طرفی رویکرد تهدیدات در عصر حاضر تغییر کرده و باید جهت دفاع و رسیدن به اهداف پدافند غیرعامل ضمن شناخت کامل تهدیدات نوین، اقدامات پدافندی خود را بر اساس رویکرد جدید این تهدیدات طراحی نماییم. تهدید در لغت به معنای ترسانیدن و وعده عقوبت دادن و در اصطلاح حقوق به معنای ایجاد بیم بر جان، مال یا آبروی دیگری (جعفری لنگرودی، ۱۳۶۸: ۱۸۳)

با توجه به مفهوم تهدید و عوامل مؤثر بر شکل‌گیری و بازتاب‌های اجرایی تهدید، پرواضح است که تهدید یک مقوله ژئوپلیتیکی است که نتیجه تعامل عناصر بنیادین جغرافیا، سیاست و قدرت می‌باشد. تهدید به لحاظ ماهیت، روش‌ها و ابزارهای مورد استفاده دارای انواع و ابعاد مختلفی است. (حافظ نیا، ۱۳۸۵: ۳۳۳)

با توجه به سانحه خیزی کشور و تهدیدهای قابل ملاحظه طبیعی و غیرطبیعی، لازم است که مدیریت ریسک در برابر بحران‌ها و استراتژی‌های مدیریتی مناسب جهت کاهش آسیب‌پذیری دارایی‌ها و تأسیسات، بیشتر مورد توجه قرار گیرد. (جمشیدی و همکاران، ۱۳۹۱: ۶۲)

با وجود آنکه بیشتر تهدیدات بخش اقتصادی از حوزه تهدیدات وجودی خارج است، اما از نظر مکتب کپنهاگ دو عامل اساسی تهدیدات بخش اقتصادی را تبدیل به تهدیدات وجودی می‌نماید: «اول آنکه تهدیدات بخش اقتصادی بقای جمعیت کشور را مورد تهدید قرار دهد. دوم آنکه تهدیدات اقتصادی تأثیر استراتژیک بر بخش نظامی داشته باشد». بر این اساس می‌توان تحریم‌های گسترده اقتصادی را در مجموعه تهدیدات وجودی اقتصادی قرار داد، زیرا هم می‌تواند بقای جمعیت را از ناحیه گسترش فقر تهدید نماید و هم با تحریم تجهیزات و تکنولوژی نظامی عملاً بخش نظامی را با مشکلات جدی و مخرب مواجه نماید. (عصاریان نژاد و همکار، ۱۳۸۵: ۱۳۱)

مهم‌ترین نیازمندی کشور در جنگ اقتصادی: بخش کشاورزی مهم‌ترین و اصلی‌ترین منبع تأمین غذا به شمار می‌رود و اهمیت آن در دوره‌ی تحریم‌ها، بیش از پیش احساس می‌شود. یکی از

پیکان‌های دولت باید به سمت سامان‌دهی این بخش نشانه برود. اخیراً نتایج برخی سیاست‌های اقتصادی به گونه‌ای بوده است که کشت برخی محصولات کشاورزی، که نقش مهمی در تولید غذای کشور دارند، با بحران مواجه شده‌اند و انگیزه‌ی کشاورزان در تولید آن‌ها تضعیف شده است و خطر کاهش تولید آن‌ها در آینده‌ای نزدیک احساس می‌شود. دولت باید توجه جدی به مشکلات کشاورزان نماید و موانع تولیدات کشاورزی را مرتفع سازد و از واردات کالاهای کشاورزی در شرایطی که تولیدکنندگان داخلی قادر به تولید هستند، جلوگیری نماید. بدیهی است که این بخش به دلیل استراتژیک بودن و زودبازده بودن، قادر است با سرعت و تحرک بیشتری بر اوضاع اقتصادی (از لحاظ تثبیت قیمت کالاهای مصرفی و اشتغال) تأثیر بگذارد. خودکفایی در تولیدات کشاورزی گام اصلی مقابله با تحریم‌های اقتصادی است. (احسانی و همکار، ۱۳۹۲: ۹)

تهدیدات و تحریم‌های اقتصادی: تهدید اقتصادی یکی از مسائل مهم برای کشورها محسوب می‌شود، امام خمینی (ره) می‌فرماید: «یکی از مسائل مهم ما مسئله اقتصاد است. باید سعی کنیم که از حیث اقتصادی قوی و بدون وابستگی باشیم و باید مسئله کشاورزی که در رژیم سابق برای به هم زدن آن نقشه داشتند تا ما را وابسته کنند بیشتر موردنظر ما باشد.» (صحیفه امام، جلد ۱۷: ۵۰).

همچنین ایشان تهدید اقتصادی را ناشی از طمع استعمارگران برای دستیابی به منابع و مخازن طبیعی جهان می‌دانند و در این باره به روشن‌سازی تهدید سلطه‌گران علیه منافع اقتصادی کشورها پرداخته‌اند که از آن جمله است: «این‌ها می‌خواهند که تمام مخازن ما را ببرند.» (همان، جلد ۴: ۲۳۹).

تهدیدات اقتصادی عوامل داخلی و خارجی با ماهیت اقتصادی و خارج از کنترل دولت (نظام سیاسی) که باعث به خطر افتادن بقای نظام اقتصادی و یا جلوگیری و تأخیر در دستیابی به اهداف عالی آن شود. (رهبر، خادمی، ۱۳۷۷: ۳۵). طبق تعریف سیف، تهدید اقتصادی، به الگوهای رفتاری اقتصادی یا اقدامات اقتصادی غیر خشونت‌آمیزی گفته می‌شود که از سوی بازیگر یا بازیگران مشخص دیگری از طریق اقناع یا القاء به کار گرفته شده، امنیت ملی آنان را با خطر مواجه کند. (سیف، ۱۳۸۸: ۱۸۸).

مانند ابعاد امنیت اقتصادی را دو بعد داخلی (شامل رشد اقتصادی و توزیع عادلانه) و خارجی (رهایی از فشارها و تحریم‌های خارجی) می‌داند. وی مسئله قدیم هویج (اقدامات مثبت نظیر کمک، سرمایه‌گذاری و ...) و چماق (اقدامات منفی نظیر تحریم) را مهم‌ترین اشکال تهدیدات اقتصادی می‌داند (ماندل، ۱۳۷۷: ۱۱۹)

ه: الگوی پیشنهادی اقتصاد مقاومتی ایران: در پژوهشی با عنوان الگوی پیشنهادی اقتصاد مقاومتی ایران اله مراد سیف تأکید دارد اقتصاد مقاومتی به معنای ریاضت اقتصادی نیست، بلکه مفهوم شکوفایی اقتصاد و رفع مشکلات موجود، در زیر بخش‌های اقتصادی برای جلوگیری از امتیازدهی به دشمنان و بهبود سطح رفاه مردم است. در واقع «اقتصاد مقاومتی» طراحی و مدل‌سازی ویژه‌ای از شرایط و سازوکارهای اقتصادی است که مبتنی بر آن، فضای اقتصادی کشور بر اساس فرض وجود حداکثر تحریم‌ها و فشارها، به صورت فعال و نه منفعل، طراحی می‌شود. بر اساس نتایج پژوهش‌ها وجود رابطه معناداری بین گرایش کارآفرینانه و اقتصاد مقاومتی و همبستگی بالا بین حمایت از تولید ملی و گرایش کارآفرینانه، و تقویت یافته‌های فرهنگی در کشور نشان‌دهنده این است که بایستی برای برطرف نمودن نقاط ضعف و تقویت نقاط قوت این زمینه تلاش مداوم صورت گیرد. (اله مراد سیف، ۱۳۹۰: ۱۲۶)

ارزش‌های حاکم و اسناد بالادستی در تأمین نیازهای پایه‌ای و اساسی با تأکید بر غذا: ارزش‌های زیر در قرآن، احادیث و فرمایشات بزرگان به منظور دستیابی به حیات طیبه مسلمان موردعنایت قرار گرفته است.

الف) قرآن کریم:

از منظر کلی، قرآن، خداوند را تنها بی‌نیاز حقیقی و انسان را عین فقر و نیازمندی به خداوند معرفی می‌نماید

"یاایها الناس انتم الفقراء الى الله والله هو الغنی الحمید" (فاطر: ۱۵) ای مردم شما همه به خدا فقیر و محتاجید و تنها خداست که بی‌نیاز و غنی با لذات و ستوده صفات است. این آیه تأکید می‌نماید بشر در تمام شئون زندگی نیازمند به آفریدگار است و فقر محض در اوست و شائبه بی‌نیازی از رحمت پروردگار در آنان نخواهد بود (حسینی همدانی، ۱۴۰۴ ق، ص ۲)

در قرآن کریم، به انواع نیازهای انسان به صورت جزئی‌تر نیز پرداخته شده است: (الذی اطعمهم من جوع و آمنهم من خوف) (قریش: ۴) همان خدایی که به آن‌ها هنگام گرسنگی طعام داد و از

ترس و خطراتشان ایمن ساخت. در این آیه به دو دسته از نیازهای انسان اشاره می‌شود؛ نیازهای فیزیولوژیکی مانند گرسنگی و نیاز به امنیت. (طباطبایی، ۱۳۷۴، ۶۳۱)

آیات زیر نشان‌دهنده توجه قرآن کریم به چارچوب تأمین نیازهای انسان و اصل عدالت محوری در تأمین این نیاز در جامعه اسلامی می‌باشد.

۱. اعتماد به تأمین روزی از سوی خدا

« و ما من دابة فی الارض الا علی الله رزقها »

« هیچ جنبنده‌ای بر روی زمین نیست مگر اینکه خداوند روزی آن را عطا می‌کند » (هود، ۶)

موجود زنده حق تغذیه دارد، رزق ما دست خداست و خداوند هم منابع رزق وهم عقل وسیله استخراج و تحصیل آن را به ما عطا کرده است (قرائتی، ۱۱)

۲. عدم تصرف در اموال دیگران و مال‌اندوزی (نهی از اخلال در نظام اقتصادی)

« و لا تأکلو اموالکم بینکم بالباطل »

« اموال یکدیگر را به باطل (به ناحق) در بین خود نخورید » (بقره، ۱۸۸)

مالکیت باید از راه صحیح باشد مانند تجارت، زراعت و... و تصرف در اموال مردم از طریق باطل و رشوه ایجاد مالکیت نمی‌کند. (قرائتی، ۲۹۶)

« الهکم التکاتر »

« وای بر کسانی که به دنبال افزون‌طلبی مال از راه حرام هستند » (تکاتر، ۱)

۳. توزیع عادلانه

« ما افاء الله علی رسوله من اهل القرى کی لایکون دولة بین الاغنیاء »

آنچه خداوند به رسول خودش و دیگران داده است..... مبدا این اموال در یک مدار خاصی بین ثروتمندان تداول پیدا کند. (حشر، ۷)

فقرزدایی جزء برنامه‌های اصلی اسلام است، برنامه ریزان اقتصادی در نظام اسلامی باید به تعدیل ثروت و عدم تمرکز آن در دست یک گروه خاص توجه داشته باشند. (قرائتی، ۵۴۴)

۴. نفی سبیل (عدم تسلط کفار بر مسلمین)

ولن يجعل الله الکافرین علی المسلمین سبیلا

خداوند هرگز راهی برای سلطه کفار بر مسلمانان قرار نداده است (نساء، ۱۴۱).

نفی سبیل مهم‌ترین قاعده فقهی است که حاکمیت کفار را بر مسلمین در زمینه‌های اقتصادی، اجتماعی، سیاسی، فرهنگی و نظامی جایز نمی‌شمارد مؤمنان، حق پذیرفتن سلطه کافران را ندارند و سلطه‌پذیری نشانه نداشتن ایمان واقعی است لذا هر طرح، عهدنامه، رفت‌وآمد و قراردادی که راه نفوذ کفار بر مسلمانان را باز کند حرام است. (قرائتی، ۱۹۱)

ب) احادیث ائمه اطهار:

از نظر امام صادق (علیه السلام) انسان نیازهای ثابتی دارد که اختصاص به دنیا یا آخرت ندارد، بلکه در همه حال و شرایط در دنیا و آخرت به‌عنوان نیاز اساسی انسان مطرح است و لازم است تا بدان پاسخ‌های مناسبی داده شود هر چه پاسخ‌گویی به این نیازها بهتر و مناسب‌تر باشد، خوشبختی و سعادت انسان در دنیا و آخرت تضمین بیشتر می‌یابد استنادات زیر بخشی از بیانات ائمه معصومین در چگونگی و چارچوب تأمین نیازهای انسان می‌باشد

۱. قناعت و صرفه‌جویی

امام علی (علیه السلام) می‌فرمایند: «القناعة مال لا ینفد»

«قناعت ثروتی است که هیچ‌گاه پایان نمی‌پذیرد» (نهج البلاغه - کلمات قصار)

۲. پرهیز از اسراف

امام صادق (علیه السلام) فرمودند:

اسراف و زیاده‌روی باعث فقر و تنگدستی می‌گردد و میانه‌روی موجب ثروت و بی‌نیازی می‌شود. (وسائل الشیعه، ج ۱۵، ص ۲۵۸)

۳. کار و تولید حداکثری (نکوهش کم‌کاری و تنبلی)

امام صادق (علیه السلام) می‌فرماید:

«اگر کسی علاقمند باشد تا زنده بماند و تولید کند تا جامعه خود را از فقر برهاند این آخرت است نه دنیا» (غررالحکم، ۱۳۸۶، ۱۲۳)

ج) فرمایشات حضرت امام خمینی (ره) و مقام معظم رهبری (مدظله العالی):

در اندیشه امام خمینی (ره) برقراری و تحقق عدالت از یک طرف و رفع محرومیت و تأمین نیازهای اساسی همه اقشار و افراد جامعه خصوصاً طبقات مستمند و کم‌درآمد از طرف دیگر، از یک قالب کلی و یک نگاه یکسان برخوردار می‌باشد لذا جهت‌گیری و تأکیدات امام (ره) پیرامون بهبود شرایط زندگی افراد محروم و تأمین نیازهای اساسی افراد جامعه بر پایه اندیشه عدالت، در تفکر

ایشان قرار دارد. (صحیفه امام، ۱۳۷۸: ۴۸۹) همچنین ایشان در مورد استقلال اقتصادی می‌فرمایند: خوب، آن‌ها ما را تهدید کردند به این‌که حصر اقتصادی می‌کنیم. لکن ما چنانچه در سطح یک احتمال ضعیفی هم بدهیم باید مجهز بشویم. شما در حال جنگید الآن. یک جنگی است که جنگ اقتصادی است، و یک محاربه‌ای است. یک محاربه‌ای الآن مابین اسلام و کفر است. محاربه اقتصادی یکش است. تکلیف است برای کشاورزها، و برای کسانی که می‌توانند کمک به کشاورزها امسال جوری بشود که ان‌شاءالله خودکفا بشویم (امام خمینی، ۵ دی ۱۳۵۸)

مقام معظم رهبری نیز می‌فرمایند: تهدیدهای اقتصادی خارجی است. خب تحریم‌ها از قبل بود، منتها این تحریم‌ها از حدود زمستان سال ۹۰ تا امروز، تبدیل شده به جنگ اقتصادی، دیگر اسم آن تحریم هدفمند نیست، یک جنگ تمام‌عیار اقتصادی است که متوجه ملت ما است. باید در مقابل این فشارها مصونیت‌سازی کرد، باید به بنای داخلی استحکام بخشی کرد. اقتصاد را باید قوی کنیم تا دشمن از تأثیرگذاری از این ناحیه مأیوس بشود؛ وقتی دشمن مأیوس شد، خیال ملت و مسئولین کشور هم راحت خواهد شد. (مقام معظم رهبری، ۲۰ اسفندماه ۹۲)

ایشان در بیانات مختلف، الزامات و بایدهایی را به‌عنوان شاخص‌های اقتصاد مقاوم بخصوص رسیدگی به مستضعفین و تأمین نیازهای اساسی مردم مورد تأکید قرار داده‌اند. (د) اسناد بالادستی:

۱. اصول ۳ و ۴۳ قانون اساسی جمهوری اسلامی ایران
۲. بند ۴ چشم‌انداز جمهوری اسلامی ایران در افق ۱۴۰۴ هجری شمسی مصوب (۱۳۸۵/۹/۱۵)
- مجمع تشخیص مصلحت نظام
۳. بند ۱، ۳۵، ۲۸، ۷ و ۳۵ سیاست‌های کلی برنامه پنجم توسعه اقتصادی، اجتماعی و فرهنگی جمهوری اسلامی ایران ابلاغی مقام معظم رهبری (۱۳۸۷/۱۱/۲۱)
۴. مواد ۱۴۸، ۱۴۷، ۱۴۶، ۱۴۵، ۱۴۴، ۱۴۳، ۱۴۱، ۱۲۴، ۱۱۰، ۱۰۹ و ۱۴۹ قانون برنامه پنج‌ساله توسعه جمهوری اسلامی ایران (۱۳۹۴ - ۱۳۹۰)
۵. سیاست‌های کلی نظام در امور پدافند غیرعامل مرتبط با تأمین نیازهای پایه ای و اساسی (غذا) عبارتند از:

- تأکید بر پدافند غیرعامل که عبارت است از مجموعه اقدامات غیرمسلحانه که موجب افزایش بازدارندگی، کاهش آسیب پذیری، تداوم فعالیت‌های ضروری، ارتقاء پایداری ملی و تسهیل مدیریت بحران در مقابل تهدیدات و اقدامات نظامی دشمن می‌گردد.

- طبقه‌بندی مراکز، اماکن و تأسیسات حائز اهمیت به حیاتی، حساس و مهم و روزآمد کردن آن در صورت لزوم. (مجمع تشخیص مصلحت نظام، ۱۳۸۹)

۶. بند ۷ سیاست‌های ابلاغی مقام معظم رهبری در خصوص اقتصاد مقاومتی که عبارتند از: افزایش تولید داخلی نهاده‌ها و کالاهای اساسی (به‌ویژه در اقلام وارداتی)، و اولویت دادن به تولید محصولات و خدمات راهبردی و ایجاد تنوع در مبادی تأمین کالاهای وارداتی باهدف کاهش وابستگی به کشورهای محدود و خاص

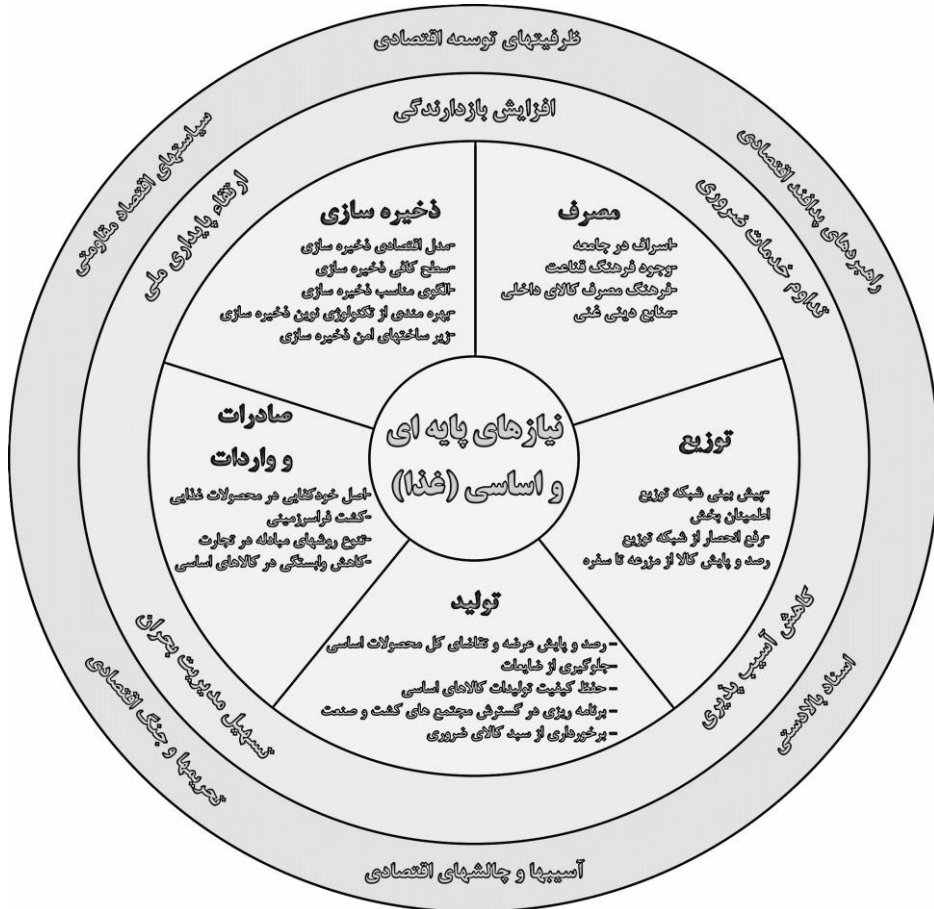
- تأمین امنیت غذا و درمان و ایجاد ذخایر راهبردی با تأکید بر افزایش کمی و کیفی تولید (مواد اولیه و کالا). (سیاست‌های کلی اقتصاد مقاومتی ۹۲/۱۱/۳۰)

مدل مفهومی عوامل راهبردی مؤثر در تأمین نیازهای پایه‌ای و اساسی (غذا)

برای تحلیل وضع موجود و تعیین نقاط ضعف و آسیب‌پذیری‌ها، قوت‌ها، تهدیدات و فرصت‌ها در محیط بیرونی و داخلی با مصاحبه عمیق با صاحب‌نظران از دستگاه‌های اجرایی و بخش خصوصی و بررسی سند راهبردی پدافند اقتصادی، عوامل راهبردی مؤثر در تأمین نیازهای پایه‌ای و اساسی (غذا) از منظر پدافند غیرعامل با رویکرد اقتصاد مقاومتی شناسایی گردیدند.

همچنین با بررسی پژوهش‌ها و مطالعات صورت گرفته در حوزه امنیت غذایی و تأمین کالاهای اساسی توسط پژوهشگران، مطالعات راهبردی وزارت صنعت، معدن و تجارت و توجه به بندهای ۶ و ۷ سیاست‌های ابلاغی معظم له در مورد افزایش تولید نهاده‌ها و کالاهای اساسی و تأمین امنیت غذا و درمان و ایجاد ذخایر راهبردی و بررسی تحریم‌های دشمن، و سایر اسناد پدافند غیرعامل در زمینه تأمین نیازهای پایه‌ای و اساسی (غذا) و نظرات نخبگان این حوزه مدل مفهومی به شرح ذیل ارائه گردیده است.

شکل ۱- مدل مفهومی تبیین عوامل راهبردی مؤثر در تأمین نیازهای پایه ای و اساسی (غذا) از منظر پدافند غیرعامل با رویکرد اقتصاد مقاومتی

روش‌شناسی تحقیق

این تحقیق کاربردی بوده و با استفاده از روش توصیفی تحلیلی و استفاده از نظر خبرگان، عوامل راهبردی مؤثر در تأمین نیازهای پایه ای و اساسی (غذا) از منظر پدافند غیرعامل تبیین شده‌اند. به این منظور ضمن کاوش در ادبیات و احصای عوامل مؤثر، جهت تولید ادبیات تکمیلی با ۱۵ نفر از نخبگان کشور که با اهداف و کارکردهای پدافند غیرعامل نیز آشنایی داشتند مصاحبه عمیق صورت گرفت. سپس جهت تثبیت عوامل احصا شده و همچنین تعیین عوامل داخلی (قوت و ضعف) و

عوامل خارجی (فرصت و تهدید) بودن این عوامل از پرسشنامه محقق ساز استفاده کرده و از ۵۰ نفر از مدیران و متخصصین که هم با اصول تأمین نیازهای پایه‌ای و اساسی (غذا) و هم با اصول پدافند غیرعامل آشنایی داشتند، برای آزمون علمی تحقیق، نظرخواهی شد پس از جمع‌آوری پرسشنامه و درج نتایج آن، جهت تبیین عوامل راهبردی از روش توصیفی تحلیلی استفاده شده است. همچنین جهت تعیین روایی پرسشنامه، ابتدا بین جامعه محدود توزیع و پس از اعمال نظرات ایشان، در بین جامعه آماری کلی توزیع گردید. ضمناً جهت تعیین پایایی از آزمون کرنباخ استفاده گردید که برابر ۸۷/۱ می‌باشد.

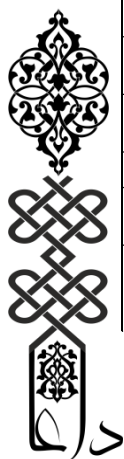
تجزیه و تحلیل داده‌ها و یافته‌های تحقیق

با توجه به سؤال و هدف تحقیق که تبیین عوامل راهبردی مؤثر در تأمین نیازهای پایه‌ای و اساسی (غذا) از منظر پدافند غیرعامل در محدوده کشور ج ۱۱ است، با مطالعه و بررسی اسناد بالادستی، مکتوبات و مدارک علمی این عوامل احصا شدند. ولی جهت تکمیل ادبیات با ۱۵ نفر از مدیران ارشد کشور نیز مصاحبه شد. این عوامل با توجه به مؤلفه‌های اصلی تأمین نیازهای پایه‌ای و اساسی با رویکرد اقتصاد مقاومتی، دسته‌بندی شدند. جهت تثبیت (موافقت یا عدم موافقت) و تعیین نوع (داخلی یا خارجی) و جنس آن‌ها نظرات خبرگان از طریق پرسشنامه اخذ گردید که پاسخ‌گویان با ۷۰ عامل احصا شده موافق بودند. همچنین بر اساس نظر ایشان، این عوامل در دو دسته عوامل داخلی (قوت و ضعف) و عوامل خارجی (فرصت و تهدید) تقسیم شده‌اند که در جداول زیر نشان داده شده‌اند:

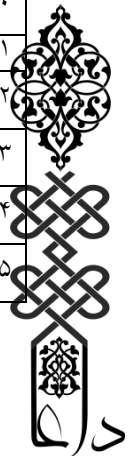

عوامل راهبردی مؤثر در تأمین نیازهای پایه‌ای و اساسی (غذا) از منظر پدافند غیرعامل (قوت‌ها، ضعف‌ها، فرصت‌ها، تهدیدات)

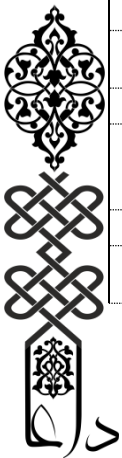
ردیف	عوامل راهبردی مؤثر در تأمین نیازهای پایه‌ای و اساسی (غذا) از منظر پدافند غیرعامل در محدوده کشور ج ۱۱ در افق ۱۴۰۴	مرجع			میزان توافق	داخلی		خارجی	
		اسناد بالادستی	مدارک علمی	مصاحبه عمیق		ضعف	فرصت	تهدید	
۱	تدابیر و فرامین مقام معظم رهبری و همچنین قوانین حمایت‌کننده از نظام تأمین غذاهای اساسی	✓	✓		٪۱۰۰	٪۱۰۰			
۲	قابلیت برنامه‌ریزی در مقابله با واردات غیرضروری غذاهای اساسی	✓	✓		٪۱۰۰	٪۸۵			
۳	اب و اراضی کشاورزی مناسب در سرتاسر کشور به‌منظور تولید غذاهای اساسی	✓	✓		٪۱۰۰	٪۸۵			
۴	همسو بودن اصول پدافند غیرعامل با الگوها و ارزش‌های اعتقادی مردم برای مقابله با تهدیدات اقتصادی.	✓	✓		٪۱۰۰	٪۱۰۰			
۵	بهره‌مندی از سازوکار مناسب توسعه فرهنگ صرفه‌جویی و مصرف بهینه در تأمین نیازهای پایه‌ای و اساسی (غذا) در چارچوب اقتصاد مقاومتی	✓			٪۱۰۰	٪۹۰			
۶	اسناد و برنامه‌های مصوب بالادستی در حوزه اقتصاد مقاومتی و معیشت مردم.	✓	✓		٪۱۰۰	٪۱۰۰			
۷	فرهنگ قناعت، دستگیری و انفاق به‌عنوان یک عمل مقبول و مشروع دینی	✓	✓		٪۱۰۰	٪۹۰			
۸	سازوکارهای مناسب برای اجرایی نمودن اصول، الزامات و ملاحظات پدافند غیرعامل در نظام تأمین غذاهای اساسی	✓	✓		٪۱۰۰	٪۹۰			
۹	ظرفیت علمی دانشگاه‌ها برای پژوهش‌های مرتبط با ایجاد نظام مطلوب تأمین غذاهای اساسی	✓	✓	✓	٪۱۰۰	٪۱۰۰			
۱۰	بسیج محلات و مردم در تأمین نیازهای اولیه، ذخیره‌سازی و توزیع محلی	✓			٪۱۰۰	٪۱۰۰			
۱۱	بهره‌گیری از تحقیقات، تجربیات و تعامل با نیروهای مسلح در تأمین غذاهای اساسی	✓	✓		٪۱۰۰	٪۹۰			
۱۲	نیروی انسانی امین، کارآمد مستعد، متعهد، چابک و ماهر در تأمین غذاهای اساسی	✓	✓	✓	٪۱۰۰	٪۱۰۰			
۱۳	گسترش گروه‌های مردم‌نهاد مرتبط (NGO) در تأمین و توزیع کالاهای استراتژیک اقشار آسیب‌پذیر.	✓	✓		٪۱۰۰	٪۸۰			
۱۴	تجربه تأمین غذاهای اساسی در جنگ تحمیلی	✓	✓	✓	٪۱۰۰	٪۱۰۰			
۱۵	درک و باور عمومی مدیران نسبت به‌ضرورت تأمین غذاهای اساسی	✓			٪۱۰۰	٪۷۵			
۱۶	قدرت مقاومت بخش کشاورزی در مقابل تکان‌ها و تهدیدات خارجی (آسیب‌پذیری کم بخش تولید غذا از مخاطرات و تهدیدهای اقتصادی)	✓	✓		٪۱۰۰	٪۱۰۰			

رتبه	عوامل راهبردی مؤثر در تأمین نیازهای پایه‌ای و اساسی (غذا) از منظر پدافند غیرعامل در محدوده کشور ج ۱۱ در افق ۱۴۰۴	مرح			میزان توافق	داخلی		خارجی	
		استاد بالادستی	مشارک علمی	مصاحبه عمیق		روز	ضمنف	فرصت	تهدید
۱۷	اراده ملی برای دسترسی به خودکفایی غذاهای استراتژیک در مقابل افزایش هزینه دشمن.	✓	✓		۱۰۰٪		۸۰٪		
۱۸	ظرفیت تولید نهادهای غیردولتی تحت حاکمیت			✓	۱۰۰٪		۹۰٪		
۱۹	مجتمع‌های کشت و صنعت در راستای کاهش نوسانات قیمت و تأمین مواد اولیه غذاهای اساسی	✓	✓	✓	۱۰۰٪		۹۰٪		
۲۰	بهره‌گیری از رسانه ملی جهت تأثیرگذاری بر افکار عمومی در مقابله با عملیات جنگ روانی			✓	۱۰۰٪		۹۰٪		
۲۱	زیرساخت‌های حمل و نقل هوایی، ریلی، زمینی دریایی در تأمین غذاهای اساسی			✓	۱۰۰٪		۸۰٪		
۲۲	ساختاری‌های حمایتی و ترویجی در تأمین نیازهای غذاهای اساسی با رویکرد اقتصاد مقاومتی	✓	✓		۱۰۰٪		۷۰٪		
۲۳	واریته‌های پر محصول کشاورزی با استفاده از تکنولوژی هسته‌ای	✓	✓	✓	۱۰۰٪		۱۰۰٪		
۲۴	زیرساخت‌های اطلاعاتی و ارتباطی بخش کشاورزی در راستای سالم‌سازی، توسعه و تنظیم بازار محصولات کشاورزی، نهاده‌ها و صادرات			✓	۱۰۰٪		۱۰۰٪		
۲۵	راهبردهای جامع نظام تأمین غذاهای اساسی با رویکرد پدافند غیرعامل	✓	✓		۱۰۰٪		۱۰۰٪		
۲۶	نظام مدیریت و سیاست‌گذاری زنجیره تأمین غذا با تأکید بر حمایت از تولید داخلی	✓	✓	✓	۱۰۰٪		۱۰۰٪		
۲۷	توان دستگاه‌های امنیتی و اجرایی برای شناسایی و پایش تهدیدات اقتصادی	✓	✓		۱۰۰٪		۱۰۰٪		
۲۸	هماهنگی و مشارکت دستگاه‌های دخیل در بحران تأمین کالاهای اساسی	✓	✓		۱۰۰٪		۸۰٪		
۲۹	حوزه‌های دانشی، مواد، تجهیزات و فناوری‌های جدید در تأمین غذاهای اساسی	✓	✓	✓	۱۰۰٪		۱۰۰٪		
۳۰	فقدان سبب کالاهای ضروری، تضمین شده در زنجیره تولید تا مصرف			✓	۱۰۰٪		۱۰۰٪		
۳۱	تجهیزات و ماشین‌آلات پیشرفته کشاورزی	✓	✓	✓	۱۰۰٪		۱۰۰٪		
۳۲	استفاده از فناوری روز دنیا در تولید، تأمین و توزیع کالاهای استراتژیک.	✓	✓		۱۰۰٪		۱۰۰٪		
۳۳	دولتی بودن فرایند تأمین و توزیع و عدم واگذاری آن به مردم.	✓	✓	✓	۱۰۰٪		۸۵٪		
۳۴	عزم و اراده ملی در صرفه‌جویی و مصرف بهینه غذاهای اساسی.	✓	✓		۱۰۰٪		۱۰۰٪		
۳۵	انحصار واردکنندگان و بازیگران حوزه تأمین کالاهای اساسی	✓			۱۰۰٪		۹۰٪		

ردیف	عوامل راهبردی مؤثر در تأمین نیازهای پایه‌ای و اساسی (غذا) از منظر پدافند غیرعامل در محدوده کشور ج ۱۱ در افق ۱۴۰۴	مرجع			میزان توافق	داخلی		خارجی	
		اسناد بالادستی	مدارک علمی	مصاحبه عمیق		فرصت	تهدید	زمان	ضمنه
۳۶	ترویج مصرف غذاهای اساسی خارجی در بازار داخل کشور	✓	✓	✓	٪۱۰۰		٪۸۵		
۳۷	وابستگی به کشورهای خاص در نهاده‌ها و محصولات غذایی اساسی			✓	٪۱۰۰		٪۹۰		
۳۸	شبکه آمایش، احداث و ایمن‌سازی زیرساخت‌های موردنیاز مراکز ذخیره‌سازی با اولویت حیاتی و حساس و مهم	✓	✓	✓	٪۱۰۰		٪۱۰۰		
۳۹	بهره‌وری پایین در منابع، نهاده‌ها و دیگر عوامل اصلی تولید غذا (مؤثر در خودکفایی)	✓	✓	✓	٪۱۰۰		٪۱۰۰		
۴۰	کمبود مبادی واردات نهاده‌ها و محصولات غذایی اساسی	✓	✓	✓	٪۱۰۰		٪۱۰۰		
۴۱	سامانه جامع در تأمین نیازهای پایه‌ای و اساسی (غذا) با رویکرد اقتصاد مقاومتی	✓	✓	✓	٪۱۰۰		٪۱۰۰		
۴۲	تعریف موردتوافق غذاهای استراتژیک موردنیاز مردم.	✓	✓	✓	٪۱۰۰		٪۱۰۰		
۴۳	سطح‌بندی فرایند ذخیره‌سازی و توزیع و احساس کمبود در میان مردم.	✓	✓	✓	٪۱۰۰		٪۱۰۰		
۴۴	تناسب میان میزان مصرف و تولید و وابستگی به کشورهای خارجی.	✓	✓	✓	٪۱۰۰		٪۱۰۰		
۴۵	سیستم قیمت‌گذاری خرید عمده غذاهای اساسی مردم.	✓	✓	✓	٪۱۰۰		٪۱۰۰		
۴۶	محل کافی و مناسب برای ذخیره‌سازی کالای اساسی تولیدی و ضایعات ۳۰ درصدی آن.	✓	✓	✓	٪۱۰۰		٪۷۰		
۴۷	قوانین قاطع و باثبات و فرایندهای کنترلی در برخورد با محتکران و سوداگران اقتصادی.	✓	✓	✓	٪۱۰۰		٪۱۰۰		
۴۸	واسطه‌های فراوان در چرخه تولید، تأمین و توزیع غذاهای اساسی مردم.	✓	✓	✓	٪۱۰۰		٪۱۰۰		
۴۹	یارانه‌های غیر هدفمند در تولید و تأمین غذاهای اساسی مردم.	✓	✓	✓	٪۱۰۰		٪۹۰		
۵۰	شناخت نقاط آسیب‌پذیر دشمن در ابعاد مختلف اقتصادی.	✓	✓	✓	٪۱۰۰		٪۱۰۰		
۵۱	پیاده‌سازی الگوی مناسب و متوازن مصرف در جامعه.	✓	✓	✓	٪۱۰۰		٪۱۰۰		
۵۲	عضویت در نهادهای بین‌المللی و امکان استفاده از تعاملات و معاهدات حقوقی در حوزه تأمین غذاهای اساسی	✓	✓	✓	٪۱۰۰		٪۱۰۰		
۵۳	استفاده از شرایط جغرافیایی و عوامل طبیعی مناسب	✓	✓	✓	٪۱۰۰		٪۷۰		
۵۴	جذب سرمایه‌های خارجی و مشارکت بین‌المللی در تأمین غذاهای اساسی	✓	✓	✓	٪۱۰۰		٪۱۰۰		

ردیف	عوامل راهبردی مؤثر در تأمین نیازهای پایه‌ای و اساسی (غذا) از منظر پدافند غیرعامل در محدوده کشور ج ۱۱ در افق ۱۴۰۴	مرجع			میزان توافق	داخلی		خارجی	
		اسناد بالادستی	ملازک علمی	مصاحبه عمیق		زیر	ضعف	فرصت	تهدید
۵۵	کسب فن‌آوری و دانش لازم از محیط بین‌الملل	✓	✓	✓	٪۱۰۰			٪۹۰	
۵۶	کشت فرامرزی در کشورهای همسایه با توجه به نزدیکی با کشورهای پرآب و نیروی اشتغال داخلی	✓	✓	✓	٪۱۰۰			٪۸۰	
۵۷	استفاده از شرایط ژئوپولیتیک مناسب در منطقه برای تأمین نیازمندی‌های ضروری.	✓	✓	✓	٪۱۰۰			٪۱۰۰	
۵۸	اسیب‌پذیر بودن مردم در برابر تهدیدات زیستی مرتبط با تأمین غذاهای اساسی	✓	✓	✓	٪۱۰۰			٪۹۰	
۵۹	اشراف و تسلط دشمن بر مراجع تشخیص آزمایشگاهی جهانی	✓	✓	✓	٪۱۰۰			٪۱۰۰	
۶۰	اشکار، متمرکز، انبوه و بزرگ بودن تأسیسات ذخیره‌سازی غذاهای اساسی	✓	✓	✓	٪۱۰۰			٪۹۰	
۶۱	تأثیر تنش‌های سیاسی و اجتماعی در کشورهای هم‌جوار برای تأمین غذاهای اساسی	✓	✓	✓	٪۱۰۰			٪۱۰۰	
۶۲	تحریم‌های جهانی (منابع مالی، تکنولوژی، تجهیزات، بانکی و ...)	✓	✓	✓	٪۱۰۰			٪۸۰	
۶۳	اشراف اطلاعاتی دشمن نسبت به ضعف‌های عمده نظام تأمین غذاهای اساسی	✓	✓	✓	٪۱۰۰			٪۱۰۰	
۶۴	زیرساخت‌های تولید و ذخیره‌سازی غذاهای استراتژیک و مراکز مورد توجه دشمن.	✓	✓	✓	٪۱۰۰			٪۹۰	
۶۵	فراگیر نشان دادن فساد اقتصادی در کشور.	✓	✓	✓	٪۱۰۰			٪۹۰	
۶۶	ناامن جلوه دادن فضای کسب‌وکار تولیدی و خدماتی.	✓	✓	✓	٪۱۰۰			٪۷۰	
۶۷	اختلال در واردات مواد اولیه برای کاهش تولیدات داخلی غذاهای استراتژیک.	✓	✓	✓	٪۱۰۰			٪۸۰	
۶۸	توان برترساز عملیات روانی به‌منظور ایجاد گسست‌های اقتصادی و نارضایتی مردمی.	✓	✓	✓	٪۱۰۰			٪۱۰۰	
۶۹	امکان اعتصاب و اغتشاش در شبکه‌های توزیعی	✓	✓	✓	٪۱۰۰			٪۱۰۰	
۷۰	تسلط به زیرساخت‌های جهانی و منطقه‌ای تأمین غذاهای استراتژیک به بهانه کنترل مالی تروریسم و انرژی هسته‌ای.	✓	✓	✓	٪۱۰۰			٪۸۰	

از نظر خبرگان که در این تحقیق مورد پرسش قرار گرفته‌اند عوامل ردیف‌های ۲ تا ۲۲ در جدول شماره ۲ از جمله نقاط قوت تأمین غذاهای اساسی می‌باشند در بین این موارد عواملی مانند تدابیر و فرامین مقام رهبری، قدرت مقاومت بخش کشاورزی در مقابل تکانه‌ها و تهدیدات خارجی، اراده ملی جهت دسترسی به خودکفایی غذاهای استراتژیک، تجربه تأمین غذاهای اساسی در جنگ تحمیلی و همسو بودن اصول پدافند غیرعامل با الگوها و ارزش‌های

اعتقادی در مردم برای مقابله با تهدیدات اقتصادی دارای بیشترین امتیاز می‌باشد که در اسناد بالادستی نظام نیز به آن تأکید شده است.

همچنین از نظر خبرگان که در این تحقیق مورد پرسش قرار گرفته‌اند عوامل ردیف‌های ۲۳ تا ۵۱. در جدول شماره ۲ از جمله نقاط ضعف تأمین نیازهای اساسی (غذا) می‌باشند در بین این موارد عواملی مانند. فقدان سبد غذاهای ضروری، تضمین‌شده در زنجیره تولید تا مصرف، عدم استفاده از فناوری روز دنیا در تولید، تأمین و توزیع غذاهای استراتژیک، فقدان سامانه جامع رصد و پایش عرضه و تقاضای کل نیازهای اساسی مردم، واسطه‌های فراوان در چرخه تولید، تأمین و توزیع غذاهای اساسی مردم، قوانین قاطع و باثبات و فرآیندهای کنترلی در برخورد با محتکران و سوداگران اقتصادی دارای بیشترین امتیاز می‌باشد که در مصاحبه با خبرگان نیز مورد تأکید قرار گرفته‌اند.

همچنین از نظر خبرگان که در این تحقیق مورد پرسش قرار گرفته‌اند عوامل ردیف‌های ۵۲ تا ۵۷ در جدول شماره ۲ از جمله فرصت‌های تأمین نیازهای اساسی (غذا) می‌باشند در بین این موارد عواملی مانند استفاده از شرایط ژئوپلیتیک مناسب در منطقه برای تأمین نیازمندی‌های ضروری، کسب فن‌آوری و دانش لازم از محیط بین‌الملل و جذب سرمایه‌های خارجی و مشارکت بین‌المللی در تأمین غذاهای اساسی دارای بیشترین امتیاز می‌باشد که در مدارک علمی نیز مورد تأکید قرار گرفته‌اند.

ضمناً از نظر خبرگان که در این تحقیق مورد پرسش قرار گرفته‌اند عوامل ردیف‌های ۵۸ تا ۷۰. در جدول شماره ۲ از جمله تهدیدات تأمین نیازهای اساسی (غذا) می‌باشند در بین این موارد عواملی مانند اشراف اطلاعاتی دشمن نسبت به ضعف‌های عمده نظام تأمین غذاهای اساسی، زیرساخت‌های تولید و ذخیره‌سازی غذاهای استراتژیک و مراکز مورد توجه دشمن، اشراف و تسلط دشمن بر مراجع تشخیص آزمایشگاهی جهانی، توان برترساز عملیات روانی به منظور ایجاد

گسست‌های اقتصادی و نارضایتی مردمی. دارای بیشترین امتیاز می‌باشد که در مدارک علمی نیز مورد تأکید قرار گرفته‌اند

همچنین عوامل راهبردی مؤثر که در تأمین نیازهای پایه‌ای و اساسی (غذا) که بر مبنای مطالعات اکتشافی، مصاحبه با خبرگان و نظرات خبرگی در این تحقیق آزمون علمی گردیده‌اند در تعامل مستقیم با مؤلفه‌های تولید، واردات، صادرات، ذخیره‌سازی، توزیع و مصرف می‌باشند که برخی از عوامل در جدول ذیل نشان داده شده است.

جدول شماره ۳- عوامل راهبردی مؤثر بر مؤلفه‌های تولید، واردات، صادرات، ذخیره‌سازی، توزیع و مصرف

مؤلفه‌های اصلی در مدل مفهومی	شماره	عوامل تأثیرگذار (تهدید، فرصت، قوت، ضعف)
تولید	۱	ضعف در تولید کافی و پایدار محصولات مهم نظیر گندم، برنج، گوشت، روغن و شیر و...
	۲	بهره‌وری پایین در منابع، نهاده‌ها و دیگر عوامل اصلی تولید غذا (مؤثر در خودکفایی)
	۳	فقدان سبد کالاهای ضروری، تضمین‌شده در زنجیره تولید تا مصرف
	۴	تحریم مستقیم غذا، فناوری و نهاده‌های اصلی تولید کالاهای اساسی توسط دشمن
	۵	ظرفیت تولید نهاده‌های غیردولتی تحت حاکمیت
	۶	وابستگی در نهاده‌ها و فناوری‌های جدید تولید غذاهای اساسی
واردات و صادرات	۷	کمبود مبادی واردات نهاده‌ها و محصولات غذایی اساسی
	۸	ظرفیت‌های بالقوه جغرافیایی ایران برای تجارت محصولات غذایی
	۹	مرکزیت توزیع (هاب) منطقه‌ای غذا و ترانزیت غذای کشورهای همسایه از پهناهی جغرافیایی کشور
	۱۰	انحصار واردکنندگان و بازیگران حوزه تأمین کالاهای اساسی
	۱۱	وابستگی به کشورهای خاص در نهاده‌ها و محصولات غذایی اساسی

عوامل تأثیرگذار (تهدید، فرصت، قوت، ضعف)	مؤلفه‌های اصلی در مدل مفهومی	ردیف
ضعف در شبکه آمایش، احداث و ایمن سازی زیرساخت‌های مورد نیاز مراکز ذخیره سازی با اولویت حیاتی و حساس و مهم	ذخیره سازی	۱۲
فقدان سامانه ذخایر راهبردی		۱۳
کافی نبودن حجم و بازده ذخایر راهبردی غذایی		۱۴
شبکه‌های موازی و کوتاه توزیع کالاهای استراتژیک	توزیع	۱۵
احتکار و گران‌فروشی کالاهای اساسی		۱۶
بسیج محلات و مردم در حوادث احتمالی و کمبود کالاهای اساسی		۱۷
ترویج مصرف غذاهای اساسی خارجی در بازار داخل کشور	مصرف	۱۸
الگوی نامناسب مصرف غذاهای اساسی		۱۹
سطح مقاومت اقتصادی (مصرف کالاهای اساسی) در برابر تحریم‌های استکباری در کشور		۲۰
روحیات تجمل و اشرافی‌گری در برخی از مسئولین و عادت اسراف و مصرف‌زدگی در جامعه		۲۱

نتیجه‌گیری و پیشنهاد

الف- نتیجه‌گیری:

رهبر معظم انقلاب اسلامی از سالیان گذشته با هوشمندی کامل نسبت به روند اقتصادی کشور و تحریم‌های دشمنان با آگاهی بخشی به مدیران اقتصادی و آحاد جامعه ضمن توجه به افسار آسیب‌پذیر، جهت‌گیری دولت در اجرای قوانین اقتصادی همچون قانون اصل ۴۴، هدفمندسازی یارانه‌ها و بند ۷ سیاست‌های اقتصاد مقاومتی به‌ویژه توجه به معیشت مردم و تأمین نیازهای اساسی را مورد حمایت قرار دادند.

در چنین شرایطی تعیین عوامل تهدیدزا، فرصت‌آفرین و همچنین تعیین نقاط قوت، ضعف و آسیب‌پذیری برای تأمین نیازهای پایه‌ای و اساسی (غذا) که باعث بازدارندگی،

کاهش آسیب‌پذیری، پایداری و تسهیل مدیریت بحران‌های احتمالی ناشی از کمبود غذاهای اساسی خواهد شد، بسیار ضروری است

اگرچه به موضوع پدافند غیرعامل در اسناد بالادستی تأکید فراوان شده است، اما هنوز در تأمین غذاهای اساسی آن‌گونه که باید، به تهدیدات و آسیب‌های این حوزه توجه کافی نشده است. از این‌رو مشاهده می‌گردد عواملی که به ضعف‌های تأمین غذاهای اساسی از منظر پدافند غیرعامل مربوط می‌شوند بسیار بیشتر از عوامل قوت هستند. علاوه بر آن، در موضوعات کلیدی همچون درک و باور مدیران، تناسب میان میزان مصرف و تولید و وابستگی به کشورهای خارجی، فقدان سبد کالاهای ضروری، تضمین‌شده در زنجیره تولید تا مصرف، کافی نبودن حجم و بازده ذخایر راهبردی غذایی و استفاده از فناوری روز دنیا در تولید، تأمین و توزیع کالاهای استراتژیک. دارای ضعف هستیم که تا این موارد رفع نگردند برای بهبود شرایط با مشکلات زیادی مواجه خواهیم بود.

مؤلفه‌های اصلی تأمین غذاهای اساسی شامل تولید، واردات، صادرات، ذخیره‌سازی، توزیع و مصرف می‌باشد. در بخش تأمین (تولید، واردات و صادرات) که بیشترین عوامل را به خود تخصیص داده است عواملی همچون بهره‌وری پایین در منابع و نهاده‌های (مؤثر در خودکفایی)، تحریم مستقیم غذا، فناوری و نهاده‌های اصلی تولید، کمبود مبادی واردات نهاده‌ها و محصولات غذایی، ظرفیت‌های بالقوه جغرافیایی ایران برای تجارت، انحصار واردکنندگان و... در تولید غذاهای اساسی. مؤثر خواهند بود. همچنین عواملی مانند ضعف در شبکه آمایش، احداث و ایمن‌سازی زیرساخت‌های موردنیاز مراکز ذخیره‌سازی با اولویت حیاتی و حساس و مهم و فقدان سامانه ذخایر راهبردی و... در ذخیره‌سازی غذاهای اساسی تأثیرگذار خواهند بود و عواملی مانند شبکه‌های موازی و کوتاه توزیع کالاهای اساسی، احتکار و گران‌فروشی کالاهای اساسی و نقش بسیج محلات و مردم در حوادث احتمالی و کمبود کالاهای اساسی در بخش توزیع شناسایی و مؤثر می‌باشند همچنین در انتها عواملی مانند ترویج مصرف غذاهای اساسی خارجی در بازار داخل کشور، سطح مقاومت اقتصادی (مصرف حداقلی کالاهای اساسی) در برابر تحریم‌های استکباری در کشور، الگوی نامناسب مصرف برخی از غذاهای اساسی و عادت اسراف و مصرف‌زدگی در جامعه در بخش مصرف تبیین و مؤثر می‌باشند.

ب- پیشنهادها:

پیشنهاد می‌گردد با توجه به اقدامات انقلابی و اطلاع‌رسانی اطمینان‌بخش مقام معظم رهبری و تلاش مضاعف و روحیه جهادی برخی از مدیران و همکاری مناسب مردم در افزایش آستانه‌ی تحمل در مقابله با تحریم مستقیم و غیرمستقیم غذاهای اساسی و سازگاری با حداقل‌های معیشتی، دستگاه‌های اجرایی و بخش خصوصی که به تأمین غذاهای اساسی در سطح کشور می‌پردازند جهت تدوین و اجرای راهبردهای مناسب پدافند غیرعامل، توجه کافی را به عوامل راهبردی مؤثر از منظر پدافند غیرعامل برای تضمین تأمین، ذخیره‌سازی، توزیع و مصرف غذاهای اساسی در این تحقیق را داشته باشند.

همچنین پیشنهاد می‌گردد در تحقیقات آتی برای تدوین برنامه جامع عملیاتی در پیاده‌سازی نظام جامع تأمین، ذخیره‌سازی، توزیع و مصرف نیازهای پایه‌ای و اساسی (غذا) در شرایط جنگ اقتصادی با استفاده از عوامل معرفی شده در این مقاله صورت پذیرد.

فهرست منابع:**الف - منابع فارسی**

- قرآن کریم، "سوره‌های بقره، نساء، هود و تکوین"
- نهج البلاغه [دشتی، محمد. (۱۳۸۷). "نهج البلاغه". تهران: موسسه فرهنگی تحقیقاتی امیرالمؤمنین (ع)
- تفسیر نور [قرائتی، محسن. (۱۳۸۸). "تفسیر نور". تهران: مرکز فرهنگی درس‌هایی از قرآن
- صحیفه نور، امام خمینی (ره)، ۱۳۶۹، جلد ۱۷ و ۴، "مجموعه رهنمودهای امام خمینی (ره)" / تهیه و تدوین انتشارات سازمان مدارک فرهنگی انقلاب اسلامی: تهران: انتشارات سروش
- آخوندی، مصطفی، ۱۳۸۱، "نظام دفاعی اسلام"، مرکز تحقیقات سپاه
- احسانی مهرزاد و همکاران، ۱۳۹۲، "شناخت و ارتقای بهره‌وری آب کشاورزی به منظور تأمین امنیت آبی و غذایی کشور"، یازدهمین همایش کمیته ملی آبیاری و زهکشی ایران
- بوزان، باری (۱۳۷۸)، "مردم، دولت‌ها و هراس"، ترجمه پژوهشکده مطالعات راهبردی، تهران، انتشارات پژوهشکده مطالعات راهبردی
- جعفری لنگرودی، محمدجعفر. (۱۳۶۸). "ترمینولوژی حقوق". تهران: گنج دانش
- جلالی، غلامرضا، ۱۳۹۱، "مقدمه‌ای بر مباحث نظری پدافند غیرعامل با رویکرد تهدیدات جدید"، انتشارات دانشگاه امام حسین (علیه‌السلام)
- جمشیدی، علی. علیدوستی، علی. گیوه‌چی، سعید و رجبی، روزبه. (۱۳۹۱). "ارائه الگویی جهت ارزیابی آسیب‌پذیری امنیتی در صنعت نفت. مطالعه‌ی موردی": تأسیسات نفتی دریایی. دو فصلنامه علمی پژوهشی مدیریت بحران، شماره اول
- حافظ نیا، محمدرضا. (۱۳۸۵). "اصول و مفاهیم ژئوپلیتیک"، مشهد: انتشارات پاپلی، چاپ اول
- حسینی همدانی، سید محمدحسین (۱۴۰۴ق) "انوار درخشان"، ترجمه محمدباقر بهبودی، تهران: نشر لطفی، چاپ اول.
- خوش‌چهره محمد، ۱۳۸۹، "نامی ریشه نگر در الگوی استراتژی نیازهای اساسی"، فصلنامه راهبرد یاس، سال دوم، چاپ ششم
- دری نوگورانی، حسین (۱۳۸۷)، "دفاع اقتصادی: جایگاه اقتصاد در دفاع همه‌جانبه و نقش نیروهای مسلح (با تأکید بر سپاه پاسداران انقلاب اسلامی)" - فصلنامه افاق امنیت شماره چهارم و پنجم
- دیوید، فردا (۱۹۹۹)، "مدیریت استراتژیک"، ترجمه پارسائیان، علی، اعرابی، سید محمد، دفتر پژوهش‌های فرهنگی (۱۳۸۶)
- رضایی مجید، هاشمی محمدعلی، ۱۳۹۱، "بازخوانی قاعده نفی سبیل با رویکردی به اندیشه امام خمینی (ره)"، پژوهش‌نامه متین، ۵۷.

- رنجبر رحمان، "نحوه تعامل امنیت غذایی با امنیت ملی"، ۱۳۹۱، نشر دفتر تعاونی های تولیدی.
- رهبر، فرهاد، خادمی، موسی، (۱۳۸۷)، "تهدید پذیری اقتصادی تهدید پذیری هویت ملی مطالعه موردی ایران و کشورهای منطقه"، مطالعات ملی، تهران
- سبحانی، حسن، "اقتصاد مقاومتی و مؤلفه های آن"، ۱۳۹۲، مرکز پژوهش های مجلس شورای اسلامی
- سیف اله مراد، (۱۳۸۸)، "نیارشناسی تهدیدات نرم اقتصادی علیه جمهوری اسلامی"، ایران، تهران: پژوهشکده مطالعات و تحقیقات بسیج.
- سیف، اله مراد، ۱۳۹۱، "گوی پیشنهادی اقتصاد مقاومتی جمهوری اسلامی ایران"، فصلنامه آفاق امنیت سال پنجم شماره ۱۶.
- عساریان نژاد، حسین. عبدالله خانی، علی. (۱۳۸۵). "تهدید در نظریه های امنیت"، مجله مطالعات دفاعی استراتژیک، شماره ۲۷
- طباطبایی، سید محمدحسین (۱۳۷۴)، "المیزان فی تفسیر القرآن، ترجمه سید محمدباقر موسوی همدانی"، قم، جامعه مدرسین قم، چاپ پنجم.
- کامران، حسن. حسینی امینی، حسن. (۱۳۹۱). "کاربرد پدافند غیرعامل در برنامه ریزی شهری و منطقه ای مطالعه موردی": شهریار. فصلنامه علمی- پژوهشی فضای جغرافیایی، شماره ۳۸
- کیان پور و همکاران ۱۳۸۰، "تغذیه در شرایط اضطراری، مجموعه مقالات همایش سلامت و بهداشت نظامی"، دانشگاه علوم پزشکی بقیه ..
- ماندل، رابرت (۱۳۷۹)، "چهره متغیر امنیت ملی"، پژوهشکده مطالعات راهبردی
- هانگر، دیویدجی (۱۹۹۴) دیلن، توماس ال، "مبانی مدیریت استراتژیک"، اعرابی، سیدمحمدایزدی، داوود، دفتر پژوهش های فرهنگی (۱۳۸۶)

ب - منابع انگلیسی

- Denton, John A. (1990). Society and the official world: a reintroduction to sociology. Dix Hills, N.Y: General Hall. p. 17
- Lacina, B, (2006): Explaining the Severity of Civil Wars, Journal of Conflict Resolution, No. 50
- Manfred Max-Neef, Antonio Elizalde, & Martín Hopenhayn. with the cooperation of Felipe Herrera, Hugo Zemelman, Jorge Jatobá, Luis Weinstein (1989). "Human Scale Development: An Option for the Future." Development Dialogue: A Journal of International Development Cooperation. 1989, 1, 7-80

ب- سایت ها:

- www.khamenei.ir
- rc.majlis.ir
- www.bsmt.ir
- www.paydarymelli.ir
- WWW.ECONDEFENS.IR

